

ΟΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ:

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΡΥΘΜΙΣΗ

Μερικές φορές οι γλωσσολόγοι —μερικοί γλωσσολόγοι, τουλάχιστον— αποτελούν στόχο δριμείας κριτικής. Οι κατήγοροί τους προέρχονται συνήθως από τον χώρο της δημοσιογραφίας και της δοκιμιογραφίας, έντυπης και ηλεκτρονικής. Στους γλωσσολόγους κατά κανόνα προσάπτουν την κατηγορία ότι είναι θιασώτες της γλωσσικής αναρχίας. Διαβάζουμε κατά καιρούς ότι οι γλωσσολόγοι είναι ανεκτικοί έως και αδιάφοροι απέναντι σε φαινόμενα γλωσσικής φθοράς, λεξιπενίας και εκφραστικής κατάπτωσης, ή ότι παραγνωρίζουν την καλλιέργεια της γλώσσας και την καλλιέπεια. Αυτές οι κατηγορίες συνδυάζονται πολλές φορές με την παρουσίαση της γλωσσολογίας ως ψυχρής ανατομίας της γλώσσας, που αδιαφορεί για τη σημασία και τη λειτουργία του γλωσσικού φαινομένου μέσα στην κοινωνία, μέσα στην τέχνη και, γενικότερα, μέσα στον πραγματικό κόσμο.

Τα παραπάνω, και άλλα παρόμοια, μαρτυρούν έναν βαθμό σύγχυσης σχετικά με το τι είναι η γλωσσολογία.

Γλωσσολογία είναι η επιστημονική μελέτη της γλώσσας από όλες τις απόψεις και σε όλες ανεξαιρέτως τις εκφάνσεις της· άρα, και μόνο από αυτή την άποψη, πρόκειται για ένα ευρύτατο πεδίο. Έτσι, το πεδίο της γλωσσολογίας δεν περιέχει στον πυρήνα του τη θεωρητική γλωσσολογία, τη μελέτη δηλαδή της δομής της γλώσσας, όμως απλώνεται πολύ πιο μακριά και συνομιλεί με όλους σχεδόν τους κλάδους των κοινωνικών και των ανθρωπιστικών σπουδών, και επιπλέον με τις επιστήμες της συμπεριφοράς, αλλά και με τις φυσικές επιστήμες.

Ωστόσο, τα παραπάνω δεν συνεπάγονται ότι η γλωσσολογία εναγκαλίζεται και εμπεριέχει οποιονδήποτε λόγο περί γλώσσας: όπως κάθε συζήτηση γύρω από τη μουσική δεν είναι μουσικολογία, έτσι και κάθε λόγος για τη γλώσσα δεν είναι γλωσσολογία. Απεναντίας, μεγάλο μέρος του λόγου για τη γλώσσα βρίσκεται εκτός γλωσσολογίας. Συνήθως, μάλιστα, εμπίπτει σε μία από τις εξής τρεις κατηγορίες: την ψευδογλωσσολογία, τη ρυθμιστική γραμματεία και, τέλος, τον βιωματικό λόγο για τη γλώσσα.

Στην πρώτη ανήκουν φαντασιοκοπήματα και λήροι γύρω από τη γλώσσα — ας τα ονομάσουμε συλλήβδην ψευδογλωσσολογία. Αυτά συνήθως χρησιμοποιούν είτε μεθόδους που μόνον επιφανειακά θα μπορούσαν να περάσουν για επιστημονικές, είτε καρικατούρες γλωσσολογικών μεθόδων του 19ου αιώνα, ή και πολύ πιο παλιών. Η ψευδογλωσσολογία συνήθως αναλαμβάνει να αποκαλύψει καλά κρυμμένα αλλά κολοσσιαία μυστικά του σύμπαντος και του

πολιτισμού, τα οποία η πεζή και τρέχουσα επιστήμη αδυνατεί να διακρίνει, είτε λόγω ανεπάρκειας και ιδιωτείας των λειτουργών της, είτε εξαιτίας κάποιας παγκόσμιας συνωμοσίας και κάποιων ανομολόγητων όρκων σιωπής που καταδένουν τους επιστήμονες. Έτσι, λοιπόν, η ψευδογλωσσολογία μελετάει την εξωγήινη προέλευση της ελληνικής γλώσσας, την κοσμική σημασία του ελληνικού αλφαβήτου, τις ελληνικές ρίζες γλωσσών τόσο μακρινών όσο η μαορί της Νέας Ζηλανδίας ή η τζότζιλ των Μάγια, τον μυστικό-μαγικό δεσμό που συναρτά τις λέξεις με τα πράγματα και άλλα παρόμοια ζητήματα. Η ψευδογλωσσολογία, ιδωμένη ως διασκέδαση, μπορεί να διαθέτει την ψυχαγωγική απήχηση ταινιών δευτέρας διαλογής, των περίφημων B-movies, της δεκαετίας του '50, του '60 ή του '70. Όπως κι οι ταινίες αυτές, κατασκευάζει έναν απίθανο κόσμο τρόμου, φαντασίας ή τρυφής, με αληθοφάνεια τόσο υποτυπώδη και δοσμένη με τέτοια ανεπάρκεια, ώστε να εξασφαλίζει ταυτόχρονα ένα υπομειδίαμα συνενοχής του θεατή.

Αν παρ' ελπίδα την πάρει κανείς στα σοβαρά, έστω και πρόσκαιρα, η ψευδογλωσσολογία απλώς σπαταλά ανθρωποώρες και φυσικούς πόρους. Είναι μια σπατάλη που συσκοτίζει και παραπλανά, και μάλιστα προερχόμενη από ημιμαθείς που προτιμούν να γράφουν από το να διαβάζουν.

Στη δεύτερη κατηγορία, στη ρυθμιστική γραμματεία, ανήκουν όσοι γράφουν με σκοπό να ρυθμίσουν τη γλώσσα. Η ρυθμιστική προσέγγιση της γλώσσας είναι αυτή με την οποία είμαστε εξοικειωμένοι οι περισσότεροι από εμάς.

Μάλιστα, όταν λέω σε μια παρέα πως είμαι γλωσσολόγος, πολλές φορές ακούω σχόλια του τύπου «α, μα τότε πρέπει να προσέχω πώς μιλάω...». Αυτό οφείλεται στην εσφαλμένη αντίληψη ότι η βασική αποστολή του ειδικού της γλώσσας είναι ακριβώς να υποδείξει τη σωστή χρήση της, δηλαδή να ρυθμίσει τη γλώσσα. Σε γενικές γραμμές, όσοι προσπαθούν να ρυθμίσουν τη γλώσσα αποσκοπούν στο να καταστήσουν το ύφος στον γραπτό λόγο συνεκτικό και διαυγές. Σε αυτόν τον τομέα, οι ρυθμιστικές προσεγγίσεις επιτελούν πολύτιμο έργο, όπως κάθε προσπάθεια που συνεισφέρει στη σαφήνεια χωρίς να θυσιάζεται το νόημα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, οι ρυθμιστές προτείνουν και διορθώνουν ορθογραφήσεις λέξεων (λ.χ. 'κοιτάω' αντί του παλιότερου και λανθασμένου 'κυττάω') που να αντανakλούν την ιστορική και ετυμολογική^ο εξέλιξή τους.

Τέλος, μεγάλο μέρος της ρυθμιστικής βιβλιογραφίας αφιερώνεται στην «ορθή» χρήση λεξιλογικών τύπων και μορφοσυντακτικών δομών. Όταν όμως λέμε «ορθή» χρήση εννοούμε τη δόκιμη^ο χρήση, δηλαδή τη γενικά αποδεκτή χρήση στον γραπτό λόγο βάσει μιας κοινά αποδεκτής σύμβασης, που πολλές φορές είναι σιωπηρή. Έτσι, για παράδειγμα, κάποιος της ρυθμιστικής σχολής θα επισημάνει ότι πρέπει να λέμε 'χειρουργός' και όχι 'χειρούργος', αφού όσα σύνθετα τελειώνουν σε -ούργος με το 'ού' τονισμένο υποδηλώνουν δόλο, όπως τα 'κακούργος', 'ραδιούργος', 'πανούργος' κ.λπ. Παράλληλα, θα τονίσει ότι δεν πρέπει να λέμε 'στις μιάμιση' αλλά 'στη μιάμιση', και ότι δεν πρέπει

να χρησιμοποιούμε προστακτικές όπως ‘συνέλαβέ τον’ και ‘επέμενε’, αλλά ‘σύλλαβέ τον’ και ‘επίμενε’.

Αν και μεγάλο μέρος της ρυθμιστικής βιβλιογραφίας βασίζεται σε στέρεα φιλολογικά δεδομένα, άρα χρησιμοποιεί λίγο ως πολύ συστηματικές μεθόδους, τα πορίσματά της δεν είναι αδιασάλευτα. Ένας από τους λόγους είναι και ο εξής: λόγω της διαχρονικής αλλαγής στη γλώσσα, πολλές φορές, ό,τι παλιότερα ήταν αντιγραμματικό και αδόκιμο, καθίσταται σιγά-σιγά γραμματικό, ενίοτε και δόκιμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η λόγια περίφραση ‘λαμβάνω χώρα’. Αρχικά επρόκειτο για έναν αντιγραμματικό και αδόκιμο γαλλισμό, που τρύπωσε στη γλώσσα μέσω των μεταφράσεων γαλλικών μυθιστορημάτων στην καθαρεύουσα. Σύντομα έγινε γραμματικά αποδεκτή έκφραση και, με το πέρασμα του χρόνου, δόκιμη: σήμερα λίγοι θα αμφισβητούσαν τον δόκιμο χαρακτήρα του «έλαβε προχθές χώρα η γενική συνέλευση...». Άλλο παράδειγμα: όλοι σχεδόν λέμε ‘συνέλαβέ τον’ και ‘επέμενε’ ως προστακτικές, και τα θεωρούμε από γραμματική άποψη αποδεκτά, αν και ιστορικά οι δόκιμες μορφές θα έπρεπε να είναι ‘σύλλαβέ τον’ και ‘επίμενε’. Πράγματι, τα ‘σύλλαβέ τον’ και ‘επίμενε’ προτείνονται ως δόκιμοι τύποι, ποιος ξέρει όμως για πόσο, αφού η γλώσσα αλλάζει.

Σε κάθε περίπτωση, οι ρυθμιστικές προσπάθειες σαν αυτές που περιγράφονται πιο πάνω, όταν δεν δημιουργούν πρόσθετη σύγχυση, όταν δεν καταντούν ασκήσεις αυταρχισμού και —βεβαίως— όταν δεν εμφορούνται από άγνοια

για το πώς είναι δομημένη και πώς αλλάζει η γλώσσα, επιτελούν μια λειτουργία σχεδόν απαραίτητη στις κοινωνίες της γραφής: ενισχύουν την ομοιογένεια της γλωσσικής νόρμας και εξομαλύνουν τη γλωσσική επικοινωνία και έκφραση, προτείνοντας το σαφές και το δόκιμο. Ωστόσο, πρέπει πάντα να θυμόμαστε ότι οι ρυθμιστές δεν είναι (συνήθως) γλωσσολόγοι. Παράλληλα, η αποστολή του γλωσσολόγου είναι τελικά ολότελα διαφορετική: να προσεγγίσει τη γλώσσα με απορία και με επιστημονική μέθοδο (άρα και με σεβασμό σε κάθε γλωσσική ποικιλία), ώστε σε πρώτο στάδιο να την περιγράψει και —αν γίνεται— να την εξηγήσει.

Τέλος, για τη γλώσσα εκφράζονται βιωματικά ποιητές, λογοτέχνες, ηθοποιοί, κριτικοί και θεωρητικοί λογοτεχνίας, αλλά και πολλοί που εργάζονται και δημιουργούν με τη γλώσσα. Ενώ κι εδώ δεν υπάρχει επιστημονική προσέγγιση και αυστηρή μέθοδος, πολλές φορές η διαισθητική αντίληψη, το διορατικό αισθητήριο των εργατών του λόγου αναπληρώνει αυτή την έλλειψη. Έτσι, ο βιωματικός λόγος για τη γλώσσα, όπως για παράδειγμα ο αφορισμός του Λορεντζάτου που αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, κάποτε προαναγγέλει, συγκεφαλαιώνει ή και προκαταλαμβάνει πολλά και καίρια απ' όσα σιγά-σιγά και συστηματικά καλείται να περιγράψει και να εξηγήσει η γλωσσολογία: τι είναι γλώσσα, πώς είναι φτιαγμένη, από πού προέρχεται και πώς λειτουργεί στη ζωή και στην τέχνη.